

معیارهای ثبت جهانی منظر فرهنگی هورامان

- نشانگر گواهی منحصر بفرد و یا حداقل استثنایی از یک سنت فرهنگی یا تمدن که پابرجاست و یا از بین رفته باشد.
- نمونه‌ای برجسته از گونه‌ای بنا، معماری، مجموعه فنی و یا منظر که در تاریخ بشر مرحله چشمگیری است باشد.
- نمونه‌ای برجسته از سکونتگاه سنتی بشر و یا کاربرد زمین که نشانگر فرهنگی خاص است. بالاخص زمانی که تحت تاثیر شدید تغییرات به گونه‌ای بازگشت ناپذیر، آسیب دیده است.
- بصورت مستقیم و یا ملموس با وقایع و یا سنت‌های زندگی، عقاید، باورها، فعالیت‌های هنری و ادبی دارای پیامدها و ارزش‌های جهانی در ارتباط باشد.

تهیه و تدوین: پویا طالب نیا

مرداد ۱۳۹۸

معرفی هورامان

هورامان منطقه ای فرهنگی جغرافیایی در غرب ایران است که میان دو استان کردستان و کرمانشاه واقع شده، مردمان این منطقه هزاران سال در تعامل با طبیعت در آن سکونت دارند. هورامان را می توان گنجینه تاریخی و ذخیرگاه فرهنگی مناطق کر نشین غرب ایران بشمار آورد. هورامان زیست گاه آزاد و آباد غرب ایران و زاگرس، سرزمینی که همه عناصر اصلی آن اعم از موسیقی، ادبیات، معماری، باورها، آیین ها هنر و زبانش با بوی کوه، رنگ آسمان و سرشت آب آمیخته و فرهنگی انسانی و باستانی آمیخته در اسطوره ها و دامان طبیعت را خلق نموده، بگونه ای که می توان گفت فرهنگ هورامان ریشه در کوه و اندیشه بر فراز آسمان دارد.

هورامان منطقه ای است بسیار کوهستانی، خشن به لحاظ جغرافیایی و دارای موانع طبیعی متعدد که زندگی ساکنان این منطقه را در تمامی زمینه ها تحت تاثیر قرار داده است. وجود کوههای بلند و صخره ای دره های عمیق و رودهای خروشان و چشمه های آب فراوان، باعث شده مردم هورامان در طول تاریخ سعی داشته اند با محیط خود با گونه های متعدد انطباق پیدا کرده و با آن سازگار شوند. وجود دو عنصر مهم آب و خاک همواره باعث زایش و زندگی شده است این دو عنصر ارزشمند در هورامان جایگاهی مقدس دارند و در تضادی بسیار زیبا (وجود منابع آبی فراوان و کمبود خاک و زمین مناسب) باعث خلق شگفتی هایی در نوع زندگی این مردمان و تعامل آنها با طبیعت شده است. حلقه اتصال این دو عنصر ارزشمند در هورامان را می توان عنصر سومی به نام سنگ دانست.

از گذشته های دور از زمین به صورت های گوناگون، از جمله برای کشت، باغبانی، مسکن و برپایی روستاها و شهرها، کشیدن راه ها و در زمین های دور دست و غیرقابل کشت به عنوان چراگاه برای چرای دام ها استفاده شده است. کشت و کار و تامین نیازهای اساسی خوراکی از مهمترین کاربردهای زمین های خوب بوده است. در هورامان استفاده بهینه از این نعمت خدادادی از زمان های دور، روش های گوناگونی به کار برده شده که در میان آنها، برپایی روستاها در زمین های غیرقابل کشت، بافت بسته و فشرده روستاها، باغداری به جای کشت و کار (کشاورزی به اندازه معیشت)، ایجاد تراس ها و باغ های پلکانی را می توان نام برد.

زبان هورامی

زبان به عنوان عنصر اصلی فرهنگ انسانی، از مهمترین مسائل پیش روی جوامع بشری بوده است. رابطه زبان و محیط جغرافیایی تا بدانجاست که اکثریت زبان ها به نام مکان و محیط جغرافیایی مشخص شناخته می شود. بر همین اساس، روشن است که سرنوشت هر زبانی به وضعیت محیط جغرافیایی گره خورده که در آن رایج

است (سنندجی، ۱۳۹۴: ۳). زبان که جزء شاخصه های اصلی و از بازماندگان فرهنگ باستان و حافظه تاریخی ملت ها شمرده می شود، جزء میراث و سرمایه گرانبهای جهانی بشر به شمار می آید. حال هورامان به عنوان منطقه ای در غرب ایران و گویش هورامی به عنوان زبان این منطقه جغرافیایی گویای اندیشه ها و آزمون مردمانی بغایت شریف، سرزنده، ژرف نگر، نستوه، منظم، شگفتی ساز، طبیعت دوست، خداپرست و پرهیزگاری است که در درازای زمان، کوهستان های سرفراز و صعب العبور را برای زیستن برگزیده اند و آنها را رام ساخته اند.

یکی از مباحث مهم جامعه شناسی و مردم شناسی هورامان مورد توجه قرارداد ادبیات مکتوب و شفاهی می- باشد. این آثار بعضاً ساختار فکر و تخیل مردمان محلی است و برخی نیز در زمره متون دینی و اعتقادی مردم است که کمکی به عنوان ادبیات شفاهی و براساس بینش کلی مردم با زندگی و باورها و سنت های آنها ساخته و پرداخته شده است. اسناد و مدارک با ارزش از آن بجا مانده است، از جمله آثار مکتوب چون رستم و سهراب، بیژن و منیژه، خسرو شیرون به زبان هورامی نگاشته شده است. در موزه های معتبر دنیا این آثار نگهداری می- شوند. برخی از آثار نیز بدون اینکه بر صفحه کاغذ رقم زده شده باشد. سینه به سینه از نسلی به نسل بعد منتقل شده است و غالباً گویای آداب رسوم به معتقدات و نظام اجتماعی است.

واسیلی نیکیتین درباره غنای اشعار عامیانه کردی (هورامی) مینویسد: غنای اشعار عامیانه کردی (هورامی) بستگی بسیار نزدیک به مزیتی دارد که کردان بر همسایگان خود یعنی ترکان مسلمان و ارمنیان مسیحی دارند، آنان با آداب و سنتی مذهبی توده ای کهن خود خیانت کردند، حال آنکه کردها (هورامی ها)، در عین اینکه با حفظ زبان خود ماندند، از سنتهای مذهبی توده ای خویش نیز حتی آن زمان که با دین اسلام گرویدند نپذیرفتند. اگرچه هورامی در دریای زبان کردی جزیره ای را تشکیل داده، اما از فرایندهای ساختواژی هر یک از گویش های کردی بسیار پیچیده تر است. در واقع هورامی از جهاتی زمینه آنرا دارد که یک گویش نسبتاً قدیمی ایرانی میانه شمرده شود (Benedictsen, ۱۹۲۱). هورامی گویشی گورانی است و بطوری شاید قدیمی ترین گویش این گروه باشد که از همه گویش های دیگر کردی بهتر حفظ شده و یکی از کهن ترین و محفوظ مانده ترین گروه های زبانی است (Mackenzie, ۱۹۶۶). گویش هورامی با مختصات بارز خود، از چندین لحاظ حائز اهمیت است و از آن جمله می توان به ۱۹ بند ویژگی های شاخص زبانی آن اشاره نمود که نشان دهنده آن است گویش هورامی ناشناخته و پر رمز و راز می باشد و آنرا باید از بازمانده های زبان های باستانی این مرز و بوم دانست (سنندجی، ۱۳۹۴: ۸۷).

موسیقی هورامان

هورامی در زبان کردی به یک سبک خاص آواز خوانی اطلاق می شود که ریشه در گذشته های بسیار دور دارد (ابوترابیان، د ۱۳۸۵: ۹). موسیقی هورامان همچون جلوه های دیگر فرهنگ و هنر آن، از تأثیر موسیقی فرهنگ های دیگر برکنار مانده و همچنان اصالت خود را حفظ نموده است (احمدی، ۱۳۹۴: ۳۷). موسیقی هورامان آکنده از نواهای آئینی و بی بدیل است، نواهایی که دارای سادگی خاص و ذکر گونه هستند (احمدی، ۱۳۹۴: ۱۴). از ویژگی مهم موسیقی هورامان این است که اگر اجرای آواز بدون ساز هم باشد به لحن آسیمی نمی زند (ابوترابیان، ۱۳۸۵: ۱۹).

زندگی در این جغرافیا، انسان هایی ورزیده و با روحیه ای سرشار از سادگی و بی آلایشی می خواهد، هر جا که طبع لطیف آنها موسیقی خواسته است با توجه به سختی حمل ساز، با کمترین امکانات که همانا آواز و چپله (استفاده از دست) طبع خود را ارضاء کرده اند (احمدی، ۱۳۹۴: ۳۶). سبک آواز هورامی نوعی تجرید هنری از تغییرات موزون طبیعت است. مضمون شعرهای هورامی عمدتاً عاشقانه، عرفانی و طبیعت دوستی است.

صدا در موسیقی هورامان (سیاوچمانه) از کهن ترین حالات آوازی بشر است، به گونه ای که در بسیاری موارد تقلید صدای پرندگان و حیواناتی همچون کبک و بز در آن مشهود است. در واقع تحریرها در این نوع موسیقی به طور کامل با الهام از طبیعت شکل گرفته و ویژگی موسیقی عقل گرا و شهری را ندارد (احمدی، ۱۳۹۴: ۴۵). هر آنچه در عالم واقع وقوع دارد در موسیقی هورامی امری ذهنی و دوباره تعریف شده است به نحوی که ادراک کلی بر وقوع جزئی سلطه می یابد (همان: ۴۶).

این موسیقی بصورت سینه به سینه نقل شده و به امروز منتقل شده است. تلاش در رابطه با آوا نگاری آن بسیار پیچیده خواهد بود، چون در واقع بداهه خوانی و بداهه پردازی در لحن نغمه ها بدون شک باعث این سختی می شود که دقیقاً نمی توان اصل آنرا نوشت و جالب اینکه این نوع موسیقی آنقدر درهم می پیچد که حتی گاه خود خواننده ی آن نیز نمی تواند دوباره عیناً آنرا تکرار کنید، و این از ویژگی هنر ناب است که تکرار ناپذیر است (احمدی، ۱۳۹۴: ۴۲). موسیقی هورامان در اصل سازی نیست و آوازی است و از ویژگی این موسیقی می باشد، زیرا برای ادامه حیات خود نواز به ساز نداشته است. تنها سازی که با ذات موسیقی هورامان در ارتباط است و تا حدودی با اصالت این موسیقی نسبت دارد شمشال است. سازهای دف و تنبور نیز در موسیقی خانقاهی و آئینی کاربرد دارند و یافت می شوند.

موسیقی و آواز در نزد مردم هورامان جایگاه والایی دارد و آن را از کهن ترین میراث فرهنگی خویش محسوب می کنند (حاج امینی، ۱۳۸۱: ۱۷). موسیقی هورامی از الحان بسیار کهن است، فواصل موجود در آن از باستانی ترین فواصلی هستند که بشر به راحتی می توانسته از آن استفاده کند. وزن شعر هورامی هم از اوزان باستانی است که با توجه به وزن های ده هجایی اشعاری که هنگام اجرای موسیقی هورامی خوانده می شود، ارتباط آنان با وزن های ابیات پهلوی (اشکانی و ساسانی) کاملاً مشخص و می توان گفت باستانی ترین لحن آوازی موسیقی ایران زمین و بی اغراق خاورمیانه موسیقی هورامی (سیاوچمانه) است (احمدی، ۱۳۹۴: ۶۹).

مهمترین سند درباره ی موسیقی هورامان کتاب المعجم فی معایر اشعار العجم تألیف شمس قیس رازی (قرن هفتم هجری) است که می گوید: خوش ترین اوزان فهلویات است که ملحونات آن را /ورامنان (هورامان) خوانند، که این امر نمایانگر ارتباط موسیقی هورامان با بخشی از موسیقی کهن ایران باستان می باشد (بینش، ۱۳۷۴: ۲۱).

معماری و بافت هورامان

حوزه فرهنگی - جغرافیایی هورامان یک پهنه وسیع از سکونت گاهای است که بیان کننده سبکی از زندگی اهالی این کره خاکی را نشان می دهد. در نگاه اول می توان گفت معماری و ساختار سکونتگاههای هورامان در تمام حوزه جغرافیایی شبه هم است اما وقتی در دل و باطن هر یک از این سکونتگاهها سیر و کاوش می کنی خواهی دید هر حوزه و ناحیه و هر روستا و کوچ گاه دارای مجموعه ای از ساختار های منحصر به فرد است. اما آنچه که به عنوان یک وجه مشترک در بافت و معماری هورامان در تمامی حوزه جغرافیایی آن وجود دارد، مجموعه ای از ویژگی ها و ساختارهای است که پیروی یک فلسفه مشترک است، و آن فلسفه سازگاری با طبیعت و اقلیم است. بافت و معماری سکونتگاههای هورامان از دل زمینی به پا خاسته که همه روح و ذات زندگی اهالی به آن وابسته است.

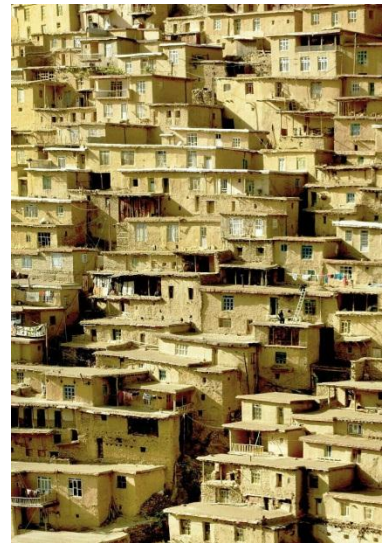
مسکن تامین کننده یکی از نیازهای پایه ای بشر است. مسکن در روستاها متناسب با داده های زیستگاهی، اجتماعی و اقتصادی محیط و جامعه روستایی شکل می گیرد. با نگاهی به روستاهای کهن و تاریخی هورامان روشن می شود که همه روستاهای تاریخی در زمین های غیر قابل کشت، سنگلاخی، دامنه سخت و صخره ای کوه ها بر پا شده اند؛ در حالی که در همان نزدیکی زمین های خوب و مناسب برای برپایی روستا وجود دارد، بدون آنکه کمترین خطر سیل، زمین لرزه و دیگر بلایای طبیعی در آنها قابل مشاهده باشد. نقشه های ساده و مشاهده مستقیم برخی روستاها، از جمله پالنگان، دولاب، حلوان، شرکان، ناو، هجیج و... حاکی از وجود زمین های مناسب در نزدیکی روستا با آب قابل دسترس می باشد، در حالی که این روستاها در جاهای سخت و صخره ای و

زمین‌های غیرقابل کشت بنا شده‌اند. به گفته مردم بومی و با مشاهده مستقیم و بررسی نقشه‌های ساده تکنیک PRA، می‌توان پی برد که دلیل آن در کمبود زمین برای کشت و کال بوده است.

طبیعت به عنوان مادر حیات اهالی تعریف می‌شود و در دل این طبیعت ساختن معنا پیدا می‌کند. آنچه که اهالی برای زندگی و ساختن بناهای خود لازم دارند در حوزه خود و در بستر زمین زیر پای خود می‌بینند.

بناها و ساختمان‌ها در کنار هم احداث می‌شود روستاها ایجاد می‌شود و ساکنان این حوزه در طی هزاران سال به درکی از ساختن و زندگی کردن می‌رسند. هر سکونتگاه نمونه کاملی است از تعامل اهالی با یکدیگر، تعامل با بنای همجوار، و حرکت در هر سکونتگاه با دیدن فضاهای که اوج سازگاری و پایداری بناها را با محیط طبیعی به اوج میرساند.

عرصه‌های عمومی در دل عرصه‌های خصوصی تعریف می‌شود. شیب زمین و کوهستان یک فرصت است نه تهدید، فرصتی برای ساختن این تعامل، بام منازل یک عرصه می‌شود برای ارتباط و دسترسی اهالی و یک عرصه می‌شود برای دیدن‌ها و تعاملات اجتماعی و فضایی بس عمومی در دل یک محیط خصوصی.

بناهای مسکونی نمونه‌ای از یک بنای عملکردی است، هر فضا دارای یک تعریف خاص است و هر فضا فلسفه و تفکری در بن مایه دارد. هر ساختمان مسکونی دارای حداقل دخالت بر روی سطح زمین و حداکثر بهره‌وری است و به عبارتی ساده فضای حداقلی ساختن برای حداکثر استفاده.

نور و انرژی یک اصل مهم در معماری هورامان است. در هدایت نور خورشید در بناها هم الگوهای جذب انرژی تعریف می‌شود هم الگوهای بر گرفته از آیین و مذهب کهن.

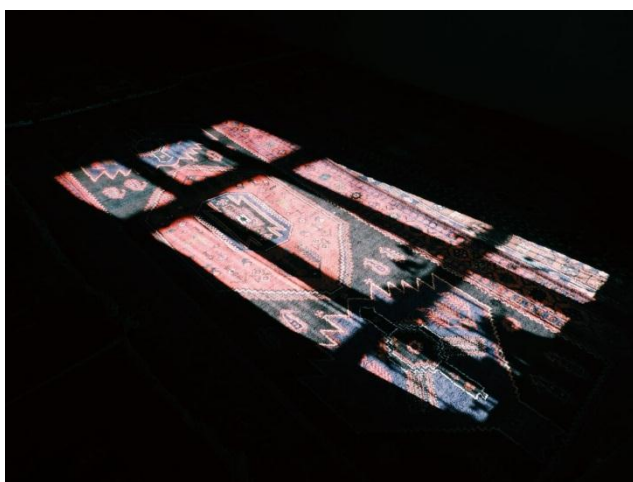
در معماری هورامان آنچه که به عنوان عناصر ساختمانی دیده می شود کاملاً خام بوده و عمل و فعالیت در جهت به عمل آوردن مصالح فقط در استخراج و و پرداخت مصالح تعریف می شود. سنگ- چوب - خاک سه عنصر اصلی در احداث هر نوع سازه معماری است. سنگ و چوب در دسترس ترین عناصری هستند که در طبیعت حوزه هر سکونتگاه مشاهده می شود و عامل اصلی شکل دهنده هر فضای معماری است. از چیدن هر سنگ کنار یکدیگر یک عنصر معماری ایجاد می شود و هر عنصر معماری بیان کننده زندگی و متابولیسم هر سکونتگاه است. مسیر چیدمان سنگ ها بر روی هم دارای تفکر و بنیان کهنی است که مهمترین ویژگی آن بر پایه پایداری و حفظ محیط زندگی ساکنان است.

اگر بخواهیم به نوعی دیگر فلسفه معماری هورامان را بیان کنیم، باید نگاهی به فضاهای داخلی هر واحد مسکونی کرد، هر بنا متشکل از مجموعه از اتاق های چیده شده در کنار هم است. اتاق هایی با مساحت کم و ارتفاع کوتا و بازشوهای کوچک با کمترین ارتفاع از سطح کف اتاق و در نهایت در انحصار دیوارهای سنگی و قطور. چنین فضایی بیان کننده این است که سازگاری اهالی با اقلیم و ایجاد سکونتگاهی با کمترین مصرف سوخت جهت ایجاد آسایش اقلیمی است و هر جز از مجموعه بناها در جهت تامین نیازهای اهالی در طول روزهای سخت سال است. هر بنا باید مامن و پناه اهالی و در سختترین زمستان ها حافظ مال و جان اهالی باشد. قرار گیری هر بنای مسکونی بر روی شیب زمین به گونه ایی است که هر بنا دارای چشم انداز مناسب به دره و باغ های هم جوار است. این ویژگی به عنوان یک اصل مشترک در تمامی بنا ها تعریف می شود، و یک ویژگی وحدت دهنده در تمامی سکونتگاه های این حوزه است.

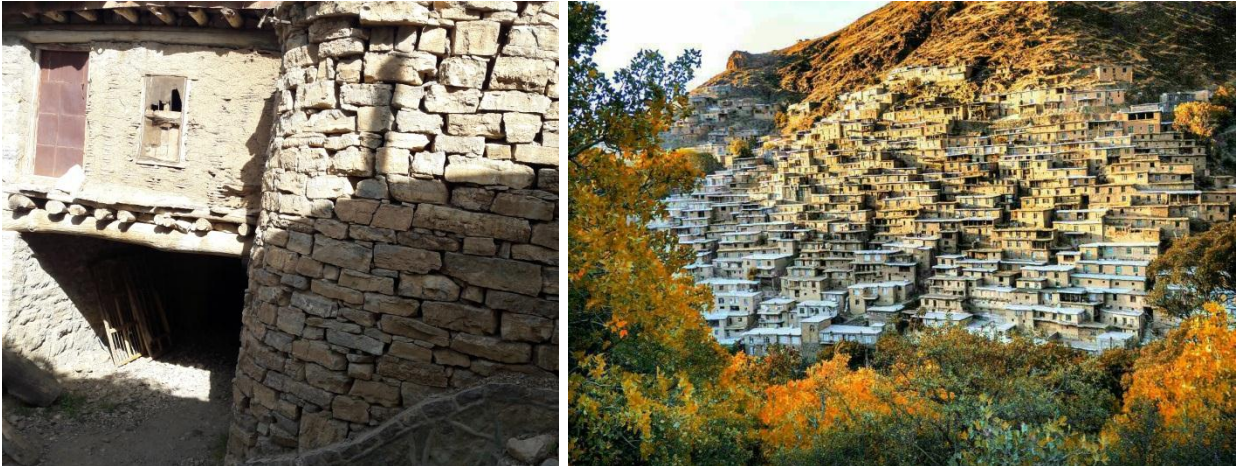

پنجره ها دریچه ای به سوی بیکران است و هر بنا با تمامی ساختار های حداقلی، حداکثری های ایجاد می کند که ساکنین را در خود محو میکند. ایوان ها، تراس ها و کنسول های برآمده از هر بنای مسکونی جایگاهی است برای خلق یک فضا جهت استفاده از مناظر و چشم اندازهای بیکران هر حوزه سکونت گاهی که معماری به ساکنین اجازه دیدن را میدهد.

بافت پلکانی در زمین های شیب دار موجب صرفه جویی و استفاده مناسب از زمین شده و از توسعه عرضی روستا جلوگیری می کند. بافت پلکانی که ویژه هورامان می باشد به گونه ای است که بام هر خانه، حیاط خلوتی برای خانه بالای می شود و به این ترتیب تا پای کوه ادامه می یابد. بام خانه ها همچنین جای گذر و یا همانا کوچه را

تشکیل داده و به این شیوه، کوچه پس کوچه‌های باریک و پیچ در پیچ، خانه‌های روستا به هم پیوند می‌دهد. ایجاد بام به عنوان یک معبر یا یک فضای مشترک ارتباطی بین واحدهای همسایگی نشان دهنده تعامل ساکنین با یکدیگر است. این تعامل در دیگر فضاهای بافت سکونتگاه‌های هورامان به اشکال مختلف ایجاد شده است که اوج آن در شبکه معابر و دسترسی‌ها تعریف شده است.

در نهایت می‌توان معماری هورامان را خلق یک بافت مسکونی با درجه بالایی از هارمونی، وحدت و تعامل با طبیعت و محیط اطراف خود دانست که هزاران سال توانسته خود را خودکفا از تمامی اجزای حیات بخش کند و جریان زندگی را به نسل بعدی هدیه دهد. و بر این فلسفه اسطوار مانده است که زمین‌های نامرغوب را برای سکونت انتخاب نمودند تا زمین‌های مرغوب خود را برای مراتع و باغداری حفظ نمایند. و با تفکر و هنر خود در این سکونت‌گاه‌ها با کمترین حجم زمین بیشترین فضاهای سکونت‌گاهی را بوجود آورند.

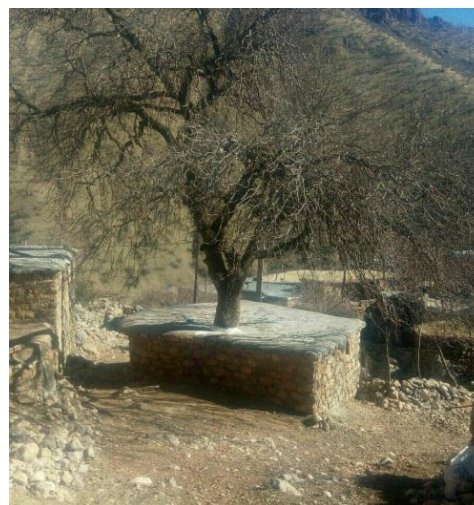
باغداری هورامان

اهمیت باغداری در هورامان را باید از چهار دیدگاه مورد واکاوی قرار داد. دیدگاه اول تاریخ و قدمت آن است که وجود اسناد تاریخی گواهی این مدعا می باشند، دیدگاه دوم خلق زمین و ایجاد سازه ای ویژه جهت فرام هم نمودن مکان مناسب جهت باغداری، دیدگاه سوم تکنولوژی و تفکری که در راستای خلق باغ وجود دارد و چهارمین دیدگاه آبیاری و مدیریت بهینه آب در باغداری هورامان است که باید مورد توجه قرار گیرند.

دانش بومی در زمینه کشاورزی، ثروت های طبیعی و محیط زیست، در هورامان ناگفته های فراوانی برای گفتن دارد و رازهای هزاران ساله در دل کهنسال خود نهفته دارد. نگهداری آب و کانی های معدنی و داشته های طبیعی، همراه با بهره وری مناسب از آنها در این سرزمین تاریخی بس کهن دارد. باغبانی با سرشت آرام و زیبا پرور این مردم طبیعت دوست سازگار بوده و نسل ها، سینه به سینه دانش کهن این پیشه ارجمند را دست به دست به آیندگان رسانده اند.

- قدمت باغداری هورامان

باغداری در سرزمین هورامان از تاریخی کهن و باستانی برخوردار است. وجود درختان بومی فراوان، باغ ها و درختان کهنسال، اسناد تاریخی بدست آمده همه و همه نشان از پیشینه کهن و رازهای نهفته آبادی و آبادانی در دل این سرزمین کهنسال دارد.

در هورامان سه پوست نوشته بدست آمده که اشاره مستقیم به نحوه معامله و اجراه باغ و تاکستان در این منطقه دارد. تاریخ این پوست نوشته ها شامل دو پوست نوشته به زبان یونانی و یکی از آنها به زبان و خط پهلوی

اشکانی مربوط به اوایل سده نخست میلادی (۲۲۵ و ۲۹۱ و ۳۰۰ بر مبنای گاهنامه سلوکی) می باشند (پیگولوسکایا، ۱۳۸۷: ۱۲۸). می توان این اسناد را که در حال حاضر در موزه بریتانیا نگهداری می شوند به عنوان قدیمی ترین اسناد معامله زمین در دنیا نام برد.

اهمیت ویژگی های مالکیت بر زمین به عنوان یکی از مهمترین عوامل ممیزه هر نظام اجتماعی می باشد. در مورد استانهای ایران در سده نخست پیش از میلاد، اسنادی از هورامان کردستان بدست آمده که موید فروش اراضی جماعت به یکی از اعضای آن است. گرچه عضو جماعت از آن جدا نبود، با این همه زمین متعلق به هر عضو جماعت ملک شخصی وی محسوب می شد (پیگولوسکایا، ۱۳۸۷: ۳۷). از نکات مهم این چرم نوشته ها می توان دریافت که در روزگار سلوکیان و پارتیان مالکیت شخصی بر زمین در این منطقه وجود داشته و صاحب زمین آنرا مورد بهره برداری قرار داده است. در یکی از این چرم نوشته ها آمده است که خریدار موظف است باغی را که خریده (یا اجاره گرفته) آباد نگاه دارد، اگر آنرا به خواسته خشک و ویران کند، باید بابت آن به اندازه معین جریمه پرداخت نماید و مدیریت زمین توسط دولت به شخص دیگری واگذار می شود (مردوخ، ۱۳۷۹ و صفر زاده ۱۳۷۵). که این امر نیز نشان از اهمیت حفاظت زمین در هورامان از دوران باستان تا به امروز دارد.

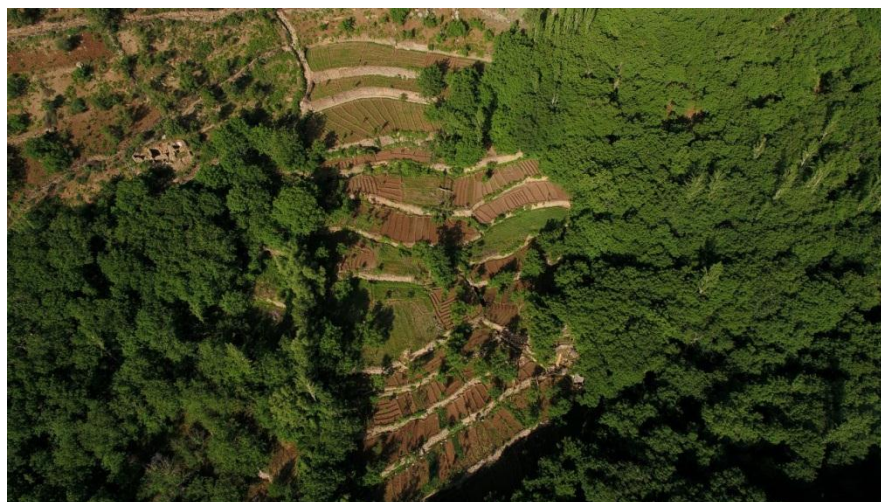
- ایجاد، مدیریت و بیشترین بهره وری از زمین

کمبود داده های اساسی از محرک های نیرومند و مهم برای نوآوری و پدیدآوردن ایده های تازه است؛ همان گونه که کمبود آب در کویرهای گرم و خشک ایران موجب آفرینش یک اختراع شگفت انگیز به نام قنات شده است. در این نقطه از کشور، یعنی هورامان نیز کمبود داده مهم دیگر موجب آفرینش ایده های مهم و در خور توجهی شده است. کمبود شدید خاک مناسب کشت به عنوان "بستر حیات" برای فعالیت های کشاورزی و باغبانی، هورامانیان را به کار و فعالیت همچنین آفرینش ایده های نو واداشته، تا نیازهای خود را از کمترین خاک به شیوه بهینه برآورده کنند. اگر بپذیریم که دانش بومی آراسته به بینش "کل نگر" و "زمان آزموده" است، پس روشن میشود که این دانش بومی، انباشته شده در روند سده ها بود که به مردم در شناخت بخش محیط

زیست، طبیعت و عامل‌های موثر در تولید یاری کرده و با نگاه سیستمی و کل نگر به طبیعت و بخش‌های آن، انسان را در بر آورده کردن نیازهایش از طبیعت بدون آسیب رساندن به زمین یاری کرده است.

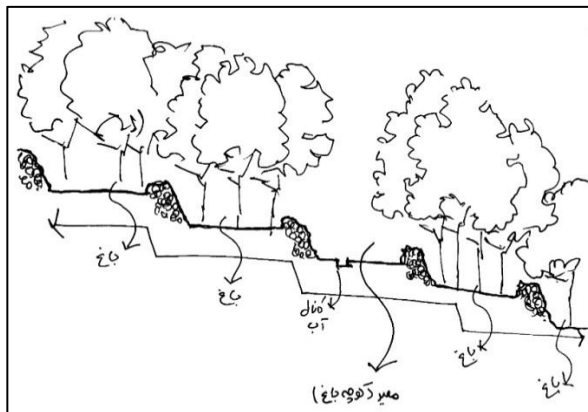

مردم هورامان با سخت کوشی و شکیبایی و پایداری بسیار، توانسته‌اند که به کارگیری شیوه تراس بندی زمین- های شیب‌دار، یکی از مهمترین کمبودهای زیستگاهی سرزمین خود را که کمبود زمین کشاورزی باشد از میان بردارند. آن‌ها گاهی حتی خاک را با کوله بار خود به پشت دیوارهای تراس می‌برند. با این شیوه آن‌ها برای ایجاد زمین هموار و قابل کشت غمی ندارند. تراس بندی در زمین‌های شیب‌دار کاری دشوار بوده و نیاز به مهارت، توانایی و بردباری بسیار دارد، تا بتوان مقدار کمی زمین هموار برای کشت و باغبانی فراهم کرد. همان گونه که در مرکز ایران کمبود آب موجب شده تا مردم دست به حفر کانال‌های بلند زیرزمینی زده و کاریزهای شگفت‌انگیز و پرآبی ایجاد کنند، در این بخش از کشور نیز کمبود خاک کشاورزی، این ماده حیاتی و بستر کشت، مردم توانمند هورامان را وادار به ایجاد تراس بندی‌های زیبا استوار کرده، تا بتوانند روزی خود را از فرشته زمین دریافت کنند.

از نوآوری‌های باستانی و مهم در هورامان، تراس بندی زیبا و ارزشمند در دامنه کوه‌های شیبدار است. شیوه درست کردن و روش معماری آن‌ها زیبا، استوار و بادوام بوده و ریزترین اصل علمی معماری و سازه‌ای، سیستم زهکشی آب و فونداسیون دانش معماری با ریزبینی ویژه‌ای در آن‌ها به کار گرفته شده است، در روستاهای کهن هورامان، پیشینه برخی از این تراس‌ها از سوی اهالی روستا قدمتی به درازای تاریخ کهن این سرزمین دارد، در حالی که هنوز هم پابرجا و استوار هستند.

جالب این که همه دیوارهای تراس بندی بدون استفاده از هر گونه ملات ساخته شده و با شیوه ویژه هورامان موسوم به "وشکه کهلهک" (خشکه چین) بنا شده اند. این نوع دیوار کم مانند با تراشیدن و چیدن ماهرانه سنگ‌ها روی هم بدون استفاده از ملات بوده و سنگ‌ها به گونه ای روی هم جای می گیرند که روی هم گیر کرده و نلغزند. بیرون رفتن آب اضافی تراس‌ها از درز و کنار این دیوارهای سنگی، یکی از رازهای ماندگاری و پابرجایی تراس بندی‌های هورامان است. این دیوارها بر روی فونداسیون بسیار محکم که همان بستر سنگی زمین است بنا می شوند.

- تکنولوژی و تفکر

ابتدا برای این باغها در زمان خلق آنها پله های ویژه ای با کمترین میزان اشغال زمین را در نظر می گیرند این پله ها که جهت دسترسی آسان به باغها و عبور و مرور طراحی شده اند نیز از سنگ و بصورت خشکه چین ایجاد می شوند.

این تراس ها با توجه به اینکه بصورت لایه لایه (سطح یکم قلوه سنگ، سطح دوم سنگ ریزه و شن و سطح سوم خاک نرم) طراحی می شوند هر لایه کاربرد خاصی دارد، یکی از این کاربردها وجود دیوار خشکه چین باعث ماندگاری و استواری تراس ها می باشد و بر عمر آن می افزاید، زیرا مانع از جمع شدن آب پشت دیوارها فشار

ناشی از آن می شود، نکته دیگر عبور آب از دل دیوارهای خشکه چین و باغهای پلکانی باعث می شود آب تسویه شده ای به رودخانه ها پس از آبیاری باغها سرازیر شود. این سازه های ساخته شده از سنگ و خرده سنگ و شن، شتاب آب را گرفته و خاک و گل را حفظ می نماید و باعث نگهداری خاک می شود.

با توجه به اینکه در هورامان بیشتر زمین ها شیب دار و سنگلاخی هستند، این سیستم معماری باغ سازی و مصالح استفاده شده در آن باعث گردآوری سنگ و خرده سنگ های خاک های جوان و کم پشت، در یک سیستم دقیق و پیشرفته است تا زمین از وجود سنگ ها پاک و خاک مناسبی برای سطوح بالایی ایجاد شود که سوده های پنهان و آشکار دیگری برای باغ داشته باشد. یکی دیگر از تفکرات این نوع باغ سازی نفوذ آب و هوا در خاک باعث رشد میکروارگانیسم های خاک و پیرو آن حاصل خیزی خاک می شود.

یکی از مباحث به هم پیوسته با باغداری هورامان سیستم آبیاری آن است. همانگونه که اشاره شد هورامان سرزمین پر آب یمی اشد ولی تفکر احترام به طبیعت در سیستم آبیاری در فرهنگ هورامی هم مشاهده می شود. آنها آب را به گونه ای مدیریت نموده اند که آب با کمترین آسیب بیشتر بهره دهی به باغ های آنها را داشته باشد.

عرض تراس بندی ها به گونه ای است که موجب آسانی آبیاری شده و در مدیریت زمان اهمیت زیادی دارد. با نفوذ آب با لایه های پایین سازه های باغی که در بالا اشاره شد، آب بدون تماس با ساقه و طوقه ی درختان به ریشه آنها رسیده و مانع از ابتلای درختان به بیماری و انگل می شود.

تاریخ

در دوره ای که اسکندر ایران را فتح نمود و اکثر مناطق ایران مهاجرین مقدونیه ای و یا سلوکی بودند. در شرق رود فرات تعداد آنها کاهش می یافت. مواردی وجود دارد که در آنها عناصر یونانی یا وجود نداشت و یا در اقلیت بود، نمونه ی این مورد را میتوان هورامان کردستان نام برد (توین بی و بروئر، ۱۳۸۸: ۲۵۶). این نکته از اسناد هورامان بروشنی پیدا است (پیگولوسکایا، ۱۳۸۷: ۴۳).

هورامان که از لحاظ طبیعی به (بهشت زاگرس) و به سبب صعب العبور بودن به (قلعه اسکندر) شهرت دارد. در متون معتبر تاریخی از قرن هفتم قبل از میلاد حضور آشکار دارد، هورامان از مناطق مورد توجه حکمرانان آشور بوده است، ساکنان هورامان که به حفظ زیستگاه کوهستانی خود علاقه فراوان داشتند و در جنگ‌ها لشکر پیاده نظام دلیر و آگاه را تشکیل می‌دادند، حکومت آشور (۹۳۴-۶۰۹ ق.م) را گردند نهادند و پادشاهان آشور شهرهای مشهور (هارهار) و (دورشاروگین) را در هورامان بنا نهادند و مناطق حوالی آنرا ضمیمه آن کردند، هورامان تا روی کار آمدن دولت ماد، از قلعه‌های نظامی و انبار آذوقه آشوریان به مرکزیت نینوا بود، مرکز هورامان را در زمان آشوریان (شهر زور) در خاک عراق کنونی نوشته‌اند (رک. مقالات مینورسکی، نیکبیتن، هوار، کرم و... انسیکلوپدیای اسلام، رشید یاسمی: ۱۲۳) - (کتیبه سارگن دوم، کتیبه یوزیدر. کرانت فویم . مجله شرق-محمد ابراهیم زارعی ، نقش برجسته تنگی ور، و...)

هورامان که در شمال غرب کتیبه بیستون واقع شده در دوره هخامنشی و پارتی‌های اشکانی در قلمرو این دو سلسله قرار داشته است و در دوره ساسانیان از مناطق مورد نظر پادشاهان ساسانی و موبدان زردشتی بوده است که آتشکده‌های موجود در هورامان و ویرانه‌های کاخ کواذ= قباد ساسانی در غار قوری قلعه (بزرگترین غار آبی آسیا) در هورامان شاهد ادعاست.

با ظهور اسلام و ورود عبدالله بن عمر سردار سپاه عرب و مامور تسخیر هورامان، ویرانی شهرها و آتشکده‌ها و اسارت زنان و مردان و دختران و قتل و کشتار گسترده که نشانه مقاومت اهالی و صعب العبوری محل بود، پس از تصرف با بنای مساجد (۲۰ هجری قمری) که تعدادی تا امروز باقی است، هورامان در قلمرو خلافت اسلامی درآمد و مرکز تحركات فکری و نظامی برعلیه اعراب اموی و عباسی گردید و هسته‌های فکری و عقیدتی نهضت-های مقاومت در منطقه، از بغداد تا همدان بود.

در حمله مغول و تیموریان اهالی هورامان تحت امر امرای محلی سلطه اشغالگران را پذیرفتند و بارها با کشتار فجیع و خونریزی مواجه شدند، اما از نفوذ اشغالگران جلوگیری کردند، از اواخر قرن دهم هجری تحت حکومت

سیاسی (خاندان بهمن) که خود را از بازماندگان کیانیان میدانستند، قرار گرفت که این حکومت گرچه در بین بازماندگان به تقسیم هورامان بزرگ انجامید و هورامان بزرگ را به (هورامان تخت- هورامان زراب - هورامان دزلی - هورامان ژاوه رود) تقسیم کرد، اما تا اواخر قاجاریه و اوایل پهلوی سلطه بازماندگان پدر نسبی بر این قسمت‌های نامبرده ادامه داشت (مینورسکی، گوران‌ها. ترجمه سما سلطانی/ ملا محمد قاضی هورامی. تاریخ هورامان / محمد مردوخ . تاریخ کرد و کردستانو وابع / میرخواند. روضه الصنا، ج ۲ / اسکندر منشی، حالم آرام عباسی، ج ۲/ محمد علی سلطانی، قیام و نهضت علویان زاگرس، ج ۲ و ۱).

تاریخ اعتقادی

هورامان آرشیو ادیان و اندیشه‌های اعتقادی دوری و خطی است. ریشه و درون مایه ادیان ابراهیمی چون ، کلیمی ، مسیحی، اسلام و نیز ادیان دوری همانند بودایی، مهر پرستی (میترائیسم)، زردشتی و مزدکی را میتوان در هورامان جستجو کرد و در آداب و رسوم و عقاید و عرف اهالی آن به آن دست یافت، مقابر متعدد (پیران) بر فراز کوههای صعب العبور که سیر تطوری هزاران ساله را از بودا(آدم) تا پیامبر اسلام محمد(ص) و تا امروز را طی کرده است ، نشان از این دگرگونی‌های تدریجی و تاریخی است.

هورامان سرزمین تساهل و تسامح اعتقادی است و هر کس با هر باور و اندیشه دینی و مذهبی می‌توانسته است در این سرزمین بهشتی به زندگی و عقاید شخصی خود ادامه دهد، امروز هورامان مرکز اصلی و سرزمین مقدس قریب پنجاه میلیون پیروان آیین راز آلود یارسان(اهل حق)و به روایتی (علوی) و شاخه‌های آن‌ها چون شبک‌ها و صارلی و بجوران و ... می‌باشد و آرامگاه سلطان سهاک بنیان گذار آیین یارسان (اهل حق) و حواریون او در شیخان (پردیور) از روستاهای هورامان قرار دارد که سالیانه ده‌ها مراسم آیینی رازآلود در این نقطه برگزار می‌شود ، آیین یارسان عصاره ادیان خطی و دوری یاد شده است و راز و رمزهای ویژه خود را دارد . علاوه بر این دو طریقت توانمند قادریه و نقشبندیه با آرایش و ترتیب و اعتقاد اسلامی و رعایت موازین شریعت ، عرفان هزارساله اسلامی را در هورامان پوشش داده و در شبهایی از هفته و ایام و اعیان دینی مراسم ویژه خود را دارند، هورامان امروز مرکز نقشبندیان جهان است و جالب این که اکثر مفتیان اعلم حوزه‌های اسلامی در بغداد و کردستان ایران و کردستان عراق که تدریس و اجازه و افتاء دینی اهل سنت را در راس ساختار علمی و دینی به عهده دارند، اهل هورامان هستند.

تاریخ اجتماعی:

ساختار اجتماعی هورامان متفاوت از جغرافیای همسایگان و سایر نقاط کردستان و ایران و شاید بتوان گفت در شرق زمین ویژگی خاص خود را دارد. در این بهشت طبیعی تمامی ارتباطات انسانی از آغاز بر پایه عقلانیت قرار داشته است. روابط انسان با طبیعت، انسان با انسان و جامعه از دیدگاهی مدنی و عقلانی برخوردار بوده است، شاید از هزاران سال پیش دختران و پسران بای زندگی مشترک، بیش از ازدواج دوره آزمایشی و آشنایی با اخلاق، روحانیت، روان، توانمندیها و ناتوانی های زندگی را در منزل پدر دختر می گذرانند، پسر همکار و بازیگر پدر و برادران دختر می شد، پس از طی این دوره با یکدیگر ازدواج میکردند این نمونه و نمونه های دیگر در جامعه سنتی حتی در دوران مدرن هم در جوامع شرقی میسر نیست.

مسائل اجتماعی بطور جمعی و شورایی و با انتخابات انجام می شده است، برده داری و نظام بزرگ ملکی (ارباب رعیتی) در هورامان وجود نداشته است و بسیار متفاوت با سایر نقاط بوده است، طبقات بر پایه اصناف صنعتگر و پیشه ور بوده اند و از نمودارهای بدوی و ایلی خبری نبوده است، انجام مراسم دینی و ملی با برنامه و ترتیب ویژه ای بوده است که شورا و منتخبین بر آن نظارت داشته اند، که آثار عمیق و گسترده آنرا تا امروز می توان در ابعاد زندگی اهالی هورامان مشاهده کرد و مهمتر از همه ادب و اخلاق و رعایت موازین آداب معاشرت در مواجهه با واردین و میهمانان به نحو احسن در زندگی اهالی هورامان نماینگر تمدنی هزاران ساله است.

تاریخ اقتصادی

بر اساس قباله هورامان (اورامان) که شهرت جهانی دارد و حواشی آن که به خط پارسی (پهلوی اشکانی) نوشته شده در موزه بریتانیا نگهداری می شود، این مسئله قباله که دوقباله بخط یونانی یکی در سالهای ۸۸/۸۷ پیش از و دوم در ۲۲ پیش از میلاد نوشته شده است و قباله سوم به خط و زبان پارسی است و تاریخ اشکانی دارد که برابر سده اول میلادی (۵۲ یا ۵۳م) است که توسط ۱۰۰ لیس سینز، باستان شناس بریتانیایی بازرخانی و معرفی آن در (ژورنال مطالعات هلنی «یونانی») منتشر شده است، این اسناد که بر پوست آهو دباغی شده است و در کندویی پر از ارزن در سالهای ۱۹۱۲/۳ = ۱۳۳۰ قمری توسط یکی از صوفیان نقشبندیه کشف و به دکتر سعیدخان کردستانی مسیونر معروف سپرده شد و به اروپا رسید و پس از بازخوانی پوشش رسانه ای فراگیر داشت، این مقدمه را برای آن سرآغاز تاریخ اقتصادی هورامان قرار دادیم تا بنمایانیم که هورامان از چند هزار سال پیش اقتصادی مدرن، مکتوب، قانونی، زنده و پویا در سالهای نزدیک با آغاز میلادی مسیح (ع) داشته است

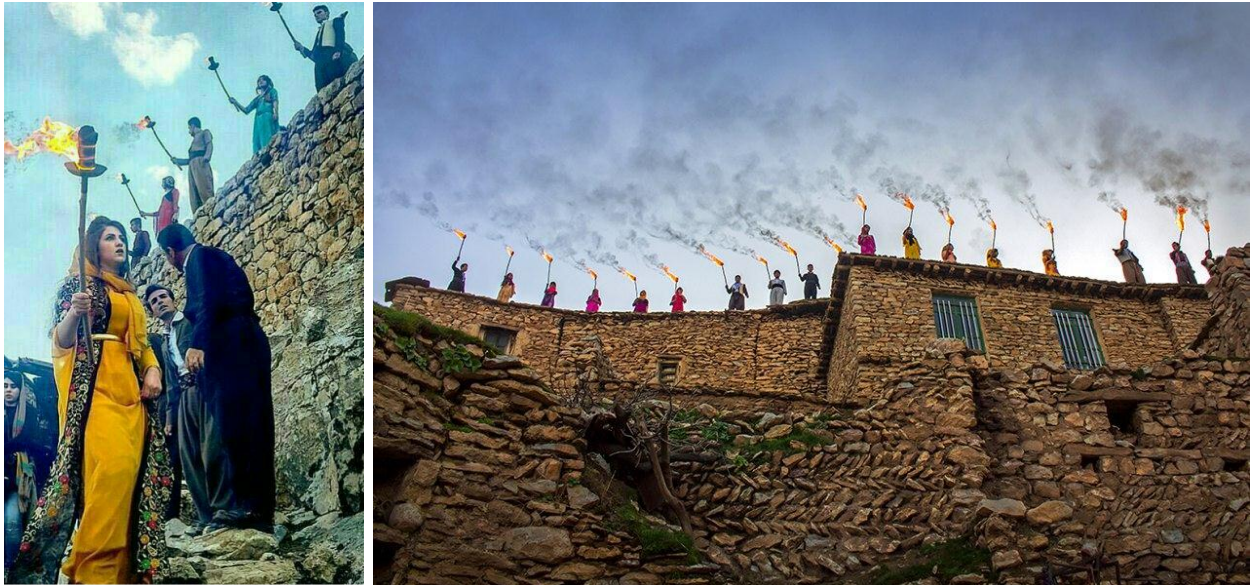
و روابط اقتصادی و اجتماعی قانونمند در هورامان ساری و جاری بوده است که تا به امروز ادامه دارد، این اسناد که قدیمیترین سند اقتصادی و معامله جوامع متمدن در جهان است.

از آنجا که هورامان سرزمینی کوهستانی و فاقد زمین زراعتی برای کشت و کار است اکثر قریب به اتفاق بر نظام اقتصاد باغداری پلکانی استوار است که اهالی سخت کوشی با ایجاد فضای محصور سنگی و خاک دست ریز ایجاد کرده‌اند، یعنی در دل سنگ زمین خاکی آفریده‌اند. بهار و تابستان به باغداری تهیه میوه و خشکبار اقدام می‌کردند و کاروان میوه هورامی‌ها تمامی مناطق همسایه ساکن در دشتهای مجاور با انواع میوه‌ها تا دوردستها تامین و در مقابل غلات (گندم و جو و حبوبات) دریافت کرده و با دادستد (پایاپای) به امر رسانیده‌اند و نیاز سالانه خود را تامین می‌کرده اند، در پاییز و زمستان و فراغت از باغداری و کوچ افقی، هورامی‌های مبدع و سخت کوش تمامی نیازهای اولیه خود از قبیل پوشاک زمستانی و تابستانی، پاپوش (کفش مخصوص) وسایل آشپزخانه، تنور نان، بخاری خانگی، ابزار باغداری، را با مواد اولیه پشم و آهن و چوب تولید کردند و به تمام معنا خودکفا بودند، حتی از مزاد تولیدات خود نیازهای همسایگان کوچرو دشت نشین را هم تامین میکردند، این تولید و تبادل با تحولی در شیوه ارائه تا امروز هم ادامه دارد. از سکه‌های مربوط به دوره‌های مختلف تاریخی پیش و پس از اسلام که در هورامان کشف شده است، نقدینه پولی نیز در این سرزمین شگفت وجود داشته و بانکهای سنتی را کلیمی‌های هورامی در هورامان که به (خواجه) معروف بودند، اداره می‌کردند.

آیین‌ها

هورامان سرزمین آیین‌هاست بطوری که هر روستای این سرزمین در یکی از روشهای سال مراسم و آیین ویژه خود را برپا می‌کرده است و در تمامی طول سال برگزاری مراسم آئینی در این بهشت طبیعت برقرار بوده و هست، آئین‌های هورامان را باید به سه دسته تقسیم کرد؛ اول: آیین‌های ملی مانند جشن نوروز و پیامدهای آن دوم: آیین اسلامی (شریعتی و طریقتی) مانند؛ عید قربان، عید رمضان، معراج، میلاد پیامبر اسلام و.... آیین‌های ملی و مهری و مزدیسنا بر اساس شیوه زیستی ابتدایی با برافروختن آتش، رقص و موسیقی شاد پوشش‌های رنگین همسو و همسان با طبیعت، غذاهای طبیعی و مغذی و فراوان هم چنان در هورامان برگزار می‌شود. تقویم این جشن‌ها اکثر روزهای سال را به مقتضای فصل شامل می‌شود و بر شمردن آنها در حوصله این مختصر نیست، در یک کلام در هورامان حتی برای تهیه خاک و گل که پوشش سقف خانه‌ها و مواد اولیه کاسه کتیراگیری و تهیه تنور و ظروف ضروری سالانه است، جشن و آیین گلکاری دارند، برای آب، برای آتش، برای

ورزش بادهای یاریگر و... نیز هنگام رسیدن و برداشت هر کدام از میوه‌های باغ و تولیدات و صنایع دستی آیین-ها و جشن‌های باشکوه زیبا و دیدنی دارند.

اسطوره‌ها

واقعیت این است که اهالی هورامان با عقلانیت تمام هیچگاه با ظهور دین و آیین جدید، دین و آیین پیشین مناسک و مناسبت‌های آن را از یاد نبرده‌اند، و همواره دین جدید را با دین پیشین تطبیق داده و کیش جدید را محافظ و نگهبان پوشش کهن قرار داده‌اند و برای همین در کالبد شکافی دینی در هورامان تمامی نمادها و نمودهای اعتقادی از جمله اسطوره‌ها با نام‌های معمولی و نزدیک به ذهنیات روز جامعه از هزاران سال پیش تا امروز به سلامت عبور کرده و به زندگی خود ادامه داده‌اند. بجزرات میتوان گفت که موبدان زردشتی هورامان جزء پیشروان و بازگرداندگان (مهریشت) به کتاب مقدس (اوستا) بوده‌اند و با تمام مبارزه و مخالفت زردشت با آداب و احکام (مهری) همچون مراسم قربانی، هوم، خلوت و... موبدان هورامی این آداب نگاهداری کرده و با سیمایی زردشتی ارائه نموده‌اند، با اینکه دستورات اوستا را با تمام و کمال مراعات می‌کردند.

(مهر) از اسطوره‌های پویا در آیین و مراسم‌ها و به ویژه عروسی پیر شالیار (پیرشهریار) است. این مراسم به شیوه زردشتیان از هشت مرحله ترتیب یافته و اسطوره‌های آذر، سروش، بهرام، تیشتر، مزیسونگ، تریپتوین (از خدایان مهری که در دوره زردشت مقام ایزدی (فرشته موکل) یافتند، و از امشاسپندان اردیبهشت هستند و... در آن نمود کامل دارند، تموز بابلی، ایشتر نیز اسطوره‌های مقدماتی و بنیادی این مراسم آئینی است که از کیش مهر و مزدیسنا به یاری اندیشه هورامی عبور کرده و به امروز رسیده است. اسطوره آناهیتا در اکثر مراسم آئینی

هورامان حضور آشکار دارد امروزه این اسطوره‌ها در روایات عامیانه اهل طریقت به ویژه پیروان قادریه پیچیده شده و در سیمای کرامات (پیرشهریار) باقی مانده است، اصولا طریقت‌های صوفیه بازیگر اصلی بقایای این اسطوره‌ها بوده اند.

هور نشینی (کوچ نشینی)

فلسفه کوچ گاه ها و سکونت گاهای موقت از اصلی ترین نشانه های همسان شدن با محیط طبیعی و اقلیم است. بهره وری از ظرفیت های اکولوژیکی بر مبنای اقتصاد های دام پروری و کشاورزی در هورامان تعریف می شود. ساختار معماری کوچ گاه یا "هور" در زبان محلی خلق محیط کاملا زنده با حداقل های ممکن است. فلسفه معماری در کوچگاه هسته های منفرد در کنار یکدیگر و خلق یک خوشه متصل به هم از فضای سکونت و تولید است.

مطالعه بر روی الگوی استقرار، نوع سکونت و الگوی معیشتی جوامع از جمله موضوعاتی است که حائز اهمیت است. این گونه مطالعات می تواند در شناخت جوامع راهگشا باشد. به همین جهت بررسی جوامع کوچرو، نیمه-کوچرو و یکجانشین با هدف شناخت روند تطوری انسان می تواند به پرسش های بسیاری در خصوص الگوی استقرار و سکونت جوامع در دوره آغاز یکجانشینی پاسخ دهد. با افزایش کاوش های باستان شناسی در ارتفاعات زاگرس و تاروس در دهه ۶۰ میلادی تعدادی از افرادی که در کاوش های باستان شناسی حضور داشتند برای یافتن پاسخ و در نتیجه توضیح دادن بسیاری از پرسش های موجود در دوره های مختلف شروع به ثبت و ضبط روستاهای بکر کردند. مناطق مختلفی از زاگرس مانند کردستان و کرمانشاه (Kramer ۱۹۷۸، ۱۹۷۹، ۱۹۸۲)؛ (Watson ۱۹۶۶، ۱۹۷۹)، لرستان و ایلام (Mortensen ۱۹۷۹؛ Hole ۱۹۷۸، ۱۹۷۹) و فارس (Sumner

(Jacobs ۱۹۷۹; ۱۹۷۹) در ایران مورد بررسی قرار گرفت و الگوهای کوچ به همراه معماری و الگوی معیشت در این مناطق معرفی شد.

واحد فرهنگی هورامان که شامل جنوب غرب استان کردستان و شمال غرب استان کرمانشاه می‌شود با یک جامعه نیمه یکجانشین همراه هستیم که شش ماه از سال را (نیمه دوم سال) در دامنه کوه یا دره‌ها و در کنار رودخانه‌ها در ارتفاع پایین سکونت دارند و شش ماه دیگر سال را (نیمه اول سال) در ارتفاعات در کنار منابع آب (چشمه، یخچال‌های طبیعی و منابع برف) سکونت دارند بخشی از این جوامع می‌باشد. اهالی هورامان به این نوع سکونتگاه‌ها که در ارتفاعات واقع شده‌اند به اصطلاح هوار می‌گویند. معماری خانه‌ها در هوار به صورت ساده می‌باشد. در این خانه‌ها دیواره‌ها با سنگ و به صورت خشکه‌چین ایجاد شده و با شاخه و برگ مسقف شده است در حالی که معماری در روستا به صورت پلکانی است و خانه‌ها به صورت چند طبقه ساخته شده‌اند. با توجه به این که خانه‌های ساخته‌شده در هوارها از نظر معماری بسیار ساده و ابتدایی هستند و کاملاً با خانه‌های دوره نوسنگی در خاور نزدیک قابل مقایسه هستند ثبت معماری خانه‌ها در هوار می‌تواند اطلاعات بسیاری برای باستان‌شناسان به همراه داشته باشد. این هوارها هر چند دارای اشتراکاتی هستند اما وجود یا عدم وجود چشمه و مرتع موجب گردیده تا تفاوت‌هایی با یکدیگر داشته باشند که در الگوی کوچ و الگوی معیشتی نیز تاثیر گذار است. شناسایی و تفکیک این هوارها می‌تواند برهمکنش‌های موجود میان جوامع را نیز آشکار سازد.

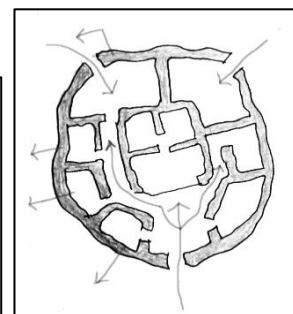
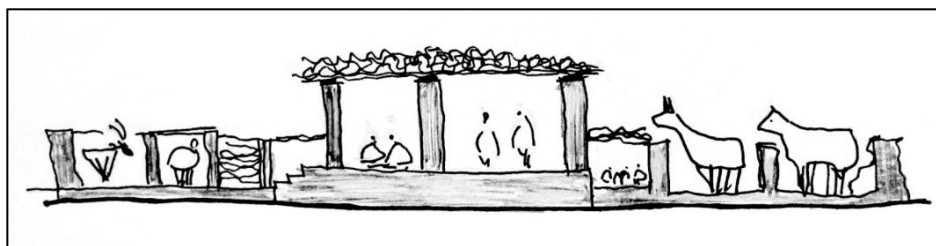
وجود پلان بدون زاویه و حتی مدور در برخی از خانه‌ها و سازه‌های معماری در هوار که شباهت بسیاری با خانه‌های دوره نوسنگی دارد بسیار حائز اهمیت است. مقایسه این دو سازه معماری با یکدیگر می‌تواند روند شکل‌گیری پلان مدور یا بدون زاویه در دوره نوسنگی بدون سفال و چرایی و چگونگی شکل‌گیری پلان چهارگوش را آشکار سازد.

ساختار فضایی داخلی هر واحد در هوار

هر واحد مسکونی در هوار، خود از چند ریز فضا تشکیل شده است. بخش مسکونی و غیر مسکونی؛ بخش غیر مسکونی که شامل فضاهایی برای نگه داری احشام به تفکیک نوع، مانند گوسفند، بز، گاو، چهارپایان و مرغ و خروس می باشد. در هوارها محل نگه داری حیوانات تازه متولد شده با دیگر حیوانات متفاوت است. از فضاهای دیگر این بخش می توان به محل جمع آوری علوفه، انبار غلات و سرویس بهداشتی اشاره کرد. بخش مسکونی از دو قسمت تشکیل شده است. ایوان یا پیش ورودی و اتاق ها

در این بخش معمولا دو یا سه اتاق به چشم می خورد که با توجه به مساحت کم آن ها صرفا جهت خواب و استراحت کاربرد دارند. قسمت ایوان که مهمترین قسمت این بخش به شمار می آید محل نشستن، پخت و پز و نظارت بر قسمت های دیگر می باشد.

نمونه ای از فرم پلان و مقطع فضای داخلی هوار

همانطور که اشاره شد اهالی هورامان را می‌توان به عنوان یک جامعه نیمه یکجانشین معرفی کرد چرا که در هر دو سکونتگاه خود چه در روستا و چه در هوار سازه معماری دارند و الگوی کوچ شناسایی شده در هورامان یک کوچ عمودی را نشان می‌دهد. در واقع برخلاف عشایر بختیاری و قشقایی فاصله بسیار کمی از قشلاق تا ییلاق وجود دارد به طوری که ظرف سه تا چهار ساعت از روستا به هوار مورد نظر کوچ می‌کنند. در این نوع کوچ دما، مرتع و منابع آب سه عامل اصلی کوچ به ارتفاعات به حساب می‌آیند.

چنین الگوی کوچی را در ایلام فرانک هول و در کرمانشاه پتی جو واتسون مورد شناسایی قرار دادند. در مطالعاتی که این دو به صورت جداگانه انجام دادند به این نتیجه رسیدند که این شیوه کوچ قدیمی‌ترین شیوه کوچ است. که از اوایل دوره نوسنگی و یا حتی پیش از آن وجود داشته است. فرانک هول شواهدی که از کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمده بود با این الگوی کوچ که در ایلام مورد شناسایی قرار داد قابل مقایسه می‌داند و به همین دلیل این الگوی کوچ را برای دوره نوسنگی پیشنهاد می‌دهد. خانم پتی جو واتسون نیز این الگوی کوچ را که در ارتفاعات پرآو کرمانشاه مشاهده کرد به دلیل ساده بودن سازه‌های معماری در ییلاق و منطبق بودن با محیط زیست، بسیار قدیمی و به دوره نوسنگی نسبت می‌دهد.

اما مطالعات آنها هیچ‌گاه به صورت جامع و گسترده صورت نگرفت و تنها یک روستا را به عنوان روستای هدف مورد مطالعه قرار دادند. آنها هیچ‌گاه به منطقه هورامان سفر نکردند و متوجه چنین کوچ‌هایی در منطقه هورامان نشدند. این در حالی است که اکثر روستاها در منطقه هورامان دارای چنین کوچ‌هایی هستند. در نتیجه مطالعه جامع بر روی روستا، هوار و الگوی کوچ در منطقه هورامان از اهمیت بسیاری برخوردار است و می‌تواند اطلاعات بسیاری را به همراه داشته باشد.

استفاده بهینه از ظرفیت‌های زیست محیطی در هورامان موجب گردیده تا اکثر روستاها دارای هوار باشند اما وجود ارتفاعات متعدد (کوسالان، شاهو، کوه تخت) محیط زیست متفاوت را به همراه دارد. براساس بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی در منطقه هورامان می‌توان چندین الگوی معیشتی و کوچ اصلی در بهره‌برداری از منابع زیست محیطی را شناسایی کرد. در واقع این الگوهای کوچ نشان می‌دهند که جوامع در هورامان از تمام ظرفیت‌های زیست محیطی منطقه استفاده می‌کند. به این ترتیب الگوی کوچ در ارتفاعات با یکدیگر متفاوت است. در مجموع ۴ الگوی معیشتی و کوچ در منطقه هورامان وجود دارد.

الگوی ۱: دامداری مبتنی بر کوچ چند مرحله‌ای:

در این شیوه معیشتی خانوارهای یک روستا دارای چندین هوار هستند که به صورت مرحله‌ای به آن‌ها کوچ می‌کنند به طوری که در گرم‌ترین زمان سال در بالاترین ارتفاعات کوه سکونت پیدا می‌کنند و در اوایل پاییز مجدداً به روستا بازمی‌گردند. مدت زمان سکونت در یک هوار به سه عامل میزان دما، منابع آب، مراتع و چراگاه‌های مناسب بستگی دارد. با توجه به نیاز دام‌ها به چراگاه‌های مناسب تحرک در جوامع دامدار نسبت به جوامع کشاورز بالاتر است. از طرف دیگر در این الگوی کوچ وجود چشمه در انتخاب هوار اهمیت چندانی ندارد. زیرا با منابع برف هم نیازهای یک جامعه دامدار برطرف می‌شود. این الگوی کوچ در ارتفاعات شاهو و کوسالان مورد شناسایی قرار گرفت. در این الگوی کوچ معماری هر کدام از هوارها می‌تواند متفاوت باشد. به طور معمول اولین هوار با چوب و شفته مسقف می‌باشد چرا که همچنان احتمال بارندگی و همچنین کاهش شدید دما وجود دارد. اما هوارهای بعدی کپرهایی هستند که با شاخ و برگ مسقف شده‌اند. در این الگو اهالی روستا به صورت یکپارچه به ارتفاعات کوچ می‌کنند. ولی در ارتفاعات به دلیل پراکندگی و محدودیت چراگاه و مراتع و همچنین برف و آب‌های باران به دو گروه تقسیم می‌شوند. این مورد تنها در ارتفاعات شاهو مشاهده شد. این روستا در ارتفاع کمتر از ۱۰۰۰ متر از سطح دریا قرار گرفته اند اما هوارهای آنها از در نزدیکی قله کوه بیش از ۲۰۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. این الگو با نمونه‌ای که خانم پتی جو واتسون در ارتفاعات پرآو مشاهده کرده است قابل مقایسه است.

الگوی ۲: دامداری مبتنی بر کوچ تک مرحله‌ای:

در این الگو خانوارها با افزایش دما به سمت هوار خود کوچ می‌کنند و تا اوایل پاییز در این هوار سکونت دارند. با توجه به این که دامدارها نیاز به مراتع بیشتری دارند در نتیجه الگوی تحرک آنها نیز بیشتر از کشاورزان می‌باشد. به همین دلیل الگوی دامداری مبتنی بر کوچ تک مرحله‌ای بسیار کمتر از کوچ چند مرحله‌ای مورد شناسایی قرار گرفت به طوری که چنین الگویی تنها در ارتفاعات شرقی ژاوه‌رود مشاهده شد. در ارتفاعات شاهو و کوسالان هیچ نمونه‌ای از الگوی کوچ تک مرحله‌ای مورد شناسایی قرار نگرفت. کوچ خانوارها در الگوی کوچ تک مرحله‌ای به صورت یکپارچه و متمرکز نیست. بلکه تعداد خانوارهای معدودی بین ۱۰ تا ۲۰ خانوار از کل روستا به ارتفاعات کوچ می‌کردند. از جمله این کوه‌ها می‌توان به کوه شانشین، کوه سنگ قرمز، کوه کانی سر اشاره کرد. امروزه در اکثر خانوارها دیگر خبری از این خانواده‌های دامدار نیست و این هوارها مرکزی برای چراندن دام‌های روستا توسط چوپانان شده است.

الگوی ۳: باغ‌داری و کشاورزی متمرکز

این الگوی کوچ در ارتفاعات کوه تخت و در پهنه تخت ثانی مورد شناسایی قرار گرفت. کوچ به این هوارها به صورت متمرکز و یکپارچه انجام می‌شده است. هوارهای تخت در بین ارتفاع ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ متر از سطح دریا قرار گرفته است. این هوارها که در یک پهنه قرار گرفته اند دارای چشمه‌های مناسب بسیاری هستند. با توجه به این که روستاهایی که در دامنه کوه تخت قرار گرفته‌اند در ارتفاع کمتر از ۱۰۰۰ متر از سطح دریا قرار دارند. کوچ به این هوارها از این روستا به صورت یکپارچه و متمرکز انجام می‌شده است و تمام خانواده‌های به این پهنه کوچ می‌کردند.

الگوی ۴: باغ‌داری و کشاورزی نامتمرکز

این الگوی کوچ به صورت نامتمرکز است. در واقع در این الگوی کوچ خانوارها به صورت یکپارچه به هوار نمی‌روند. در این الگو خانوارهای روستا در خانه‌های اطراف روستا پراکنده می‌شوند. به این ترتیب که حدود ۱۰ الی ۲۰ خانوار در یک خانه‌باغ سکونت داشتند. الگوی کوچ باغداری نامتمرکز تنها در شرق ژاوه رود مشاهده می‌شود. در این محدوده خاک مناسب، چشمه‌های فراوانی و دره‌های متعدد ظرفیت‌های ریست محیطی را بالا برده است. ارتفاع این روستاها به طور میانگین بیش از ۱۶۰۰ متر از سطح دریا می‌باشد.

خصوصیات بارز یک خانه و الحاقاتش به یکجانشین و یا متحرک بودن جوامع بستگی دارد و به نوبه خود ارتباط نزدیکی بین الگوی استقرار و وضعیت معیشتی وجود دارد (Clark, ۱۹۵۷ ; ۱۹۹). همانطور که از این جمله مشخص می‌شود بررسی متحرک بودن یا نبودن جامعه در وهله نخست امری ضروری به نظر می‌رسد چرا که به کمک آن می‌توان شکل‌های معماری خانه‌ها و دیگر سازه‌های جوامع یکجانشین را نسبت به جوامع متحرک متمایز کرد از دهه ۶۰ میلادی تاکنون پژوهش‌های باستان‌شناسی و انسان‌شناسی مختلفی در سراسر نقاط جهان به ویژه خاور نزدیک در خصوص خانه، خانواده و سازمان اجتماعی از دوره نوسنگی اولیه به انجام رسیده است. رابینز معتقد است که شکل و فرم هرخانه‌ای به نوع سکونت‌گاه یعنی یکجانشین بودن و یا متحرک بودن آن بستگی دارد و این مسئله نیز به نوبه خود ارتباط نزدیکی با الگوی معیشتی آنها دارد (Robbins ۳; ۱۹۶۶). رابینز در ادامه تحقیق خود فرض زیر را با توجه به شواهد و مطالعات صورت گرفته مطرح می‌کند. و آنرا منطبق با مطالعات انسان‌شناسان و باستان‌شناسان معرفی می‌کند. پلان خانه‌ها می‌تواند با بقای نسبی الگو-های استقراری مرتبط باشد، با این فرض که پلان‌های معماری بدون زاویه با الگوهای استقراری جوامع متحرک مطابقت دارند و پلان‌های کف مستطیلی یا چهارگوش با الگوهای استقراری دائمی‌تر یا یکجانشین منطبق

است. از طرف دیگر معیشت نیز با الگوهای استقراری در ارتباط است برای مثال اقتصاد جوامع شکارگر و گردآورنده و همچنین دامداران با طبیعت در ارتباط است و معمولا با کوچ و تحرک همراه است در حالی که اقتصاد مبتنی بر کشاورزی گسترده دارای تحرک ناچیزی است و حوزه گیرش آن نیز بسیار محدود است. این فرضیات با الگوی تحرک جوامع دامدار و کشاورز در منطقه هورامان صادق است چرا که همانطور که اشاره شد جوامع دامدار دارای چندین هوار هستند و در نتیجه از تحرک بیشتری برخوردارند. از سوی دیگر وجود پلان بدون زاویه در هوارهای جوامع دامدار نشان می‌دهد که وجود پلان مدور با شیوه معیشتی و الگوی تحرک در ارتباط است. و مقایسه این پلان‌های مدور می‌تواند در جهت پاسخ به این پرسش که چرا و چگونه جوامع از پلان مدور به پلان زاویه دار رسیدند راهگشا باشد. با توجه به مطالعاتی که در این واحد فرهنگی صورت گرفت تراکم جمعیتی و الگوی تحرک از اصلی‌ترین دلایل تغییر پلان معماری بدون زاویه به زاویه‌دار به حساب می‌آیند. زیرا پلان معماری زاویه دار دارای فضای کاربردی بیشتری نسبت به پلان معماری مدور می‌باشد.

تمام دلایلی که به آنها اشاره شد از جمله تنوع کوچ نشینی، ارتباط مستقیم با اقلیم و منابع طبیعی و پیشینه تاریخی این نحوه معیشت و کوچ نشینی نشان‌دهنده منحصر به فرد بودن الگوی کوچ در منظر فرهنگی هورامان می‌باشد.

منابع:

- ابوترابیان، محمدرضا، ۱۳۸۵؛ "از هورامی تا سیاوچمانه- تحقیقی در زیباشناسی موسیقی و شعر ایران باستان"، انتشارات زال
- احمدی، مهدی، ۱۳۹۴؛ "موسیقی هورامان"، تهران، انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)
- بینش، تقی، ۱۳۷۴؛ "تاریخ موسیقی ایران"، تهران، انتشارات آروین
- پیگولوسکایا، ن، ۱۳۸۷؛ شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه: عنایت الله رضا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی
- توین بی، آرنولد و برونبر کریستوفر، ۱۳۸۸؛ جغرافیای اداری ایران باستان، ترجمه: همایون صنعتی زاده، تهران، ناشر بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
- حاج امینی، بهمن، ۱۳۸۱؛ "موسیقی کردهای هورامان"، تهران، انتشارات موسسه فرهنگی هنری ماهور
- رضانی، حسن، ۱۳۹۷؛ مطالعات هوارنشینی هورامان، کردستان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مجموعه پژوهش های پایگاه منظر فرهنگی هورامان
- سلطانی، محدعلی، ۱۳۹۸؛ جغرافیای تاریخی هورامان، کردستان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مجموعه پژوهش های پایگاه منظر فرهنگی هورامان
- سلیمی، منصور، ۱۳۹۲؛ بررسی و توصیف زبان هورامی (گوش پاره ای)، تهران، نشر احسان
- سندجی، مهدی، ۱۳۹۴؛ توصیف اجمالی زبان باستانی هورامی (از زبان های کردی)، مریوان، نشر نه وین
- مردوخ، محمد، ۱۳۷۹؛ تاریخ مردوخ، چاپ اول، تهران، نشر کارنگ
- مردوخی، ضیاء الدین، ۱۳۹۶؛ اطلس معماری هورامان، کردستان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مجموعه پژوهش های پایگاه منظر فرهنگی هورامان
- مکنزی، دی.ان، ۱۳۹۲؛ گویش اورامی (هورامی)، مترجم: محمدصدیق زاهدی، نشر پانید
- همزه ای، محمدرضا، باقرنسب، محمد، ۱۳۹۶؛ جایگاه دانش بومی در توسعه پایدار نمونه: باغبانی و جنگلداری در هورامان، کرمانشاه، انتشارات دانشگاه رازی

- Age Meyer Benedictsen [and]Christensen, les dialects d Awroman et pawa, kobenhavn, ۱۹۲۱, Preface,
- A.N. Mackenzie, the Dialect of Awroman, kobenhavn, ۱۹۶۶.p.۳